

nös módon birtokolják ezeket a területeket, hanem azért mert román részről is komoly *ressentiment* fogalmazódott meg a békekonzferenciával kapcsolatban) sokban hozzájárulhatott ahhoz, hogy a kétoldalú viszonyt társadalmi szinten is a nehezen oldható kölcsönös félelmek és gyanakvás jellemezték és részben jellemzik ma is.

Egry Gábor

Magyar–román kapcsolatok, 1956–1958*

A közelmúlt magyar–román kapcsolatainak, valamint a két ország 1956-ban és a következő évtizedekben „párhuzamosan” futó pályájának kutatása komoly kihívást jelent a magyar történészek számára. Miután – egyelőre csak román nyelven – megjelent a korszak tanulmányozásának egyik alapműve, Nagy Imre sznagovi feljegyzéseinek válogatása, Magyarországon is napvilágot látott egy hiánypótlónak szánt dokumentumkötet. Szerkesztője, Lipcsey Ildikó már több mint húsz év óta foglalkozik a második világháború utáni Románia történelmével: monográfiát írt a romániai Magyar Népi Szövetségről és a CASBI-kérdéséről (az ellenséges javak kezelésére létrehozott kormánybiztosságról, amely a magyar vagyon jelentős részét is kezelésbe kapta), és jelenkor-történeti kutatásait számos népszerűsítő jellegű tanulmányban és írásban is közzétette.

A jelen kötet tematikája azonban nem korlátozódik a két ország között politikai és diplomáciai viszony alakulására, hanem magában foglalja 1956 romániai recepcióját is (a budapesti román nagykövetség jelentéseit, a romániai tüntetések és a rendszerellenes szerveződések hálózatát, a hatalom által levezényelt megtorlás rendszerét), és fényt vet a forradalom nyomán beindult román nemzetiségpolitikai változásokra is, különös tekintettel az erdélyi magyarok iránti bizalomvesztésre. A kötet célja ambiciózus: összekapcsolni és rendszerezni a korabeli magyar–román viszony gócpontjait, amelyek nem egymástól függetlenül, hanem együttesen eredményezték a magyar–román viszonyt később terhelő kölcsönös bizalmatlanságot és őszintétlenséget. Ezért is nagyon sajnálatos, hogy a recenzió nem ezt az elképzelt, hiánypótló és úttörő jellegű kötetet tudja bemutatni, hanem egy olyan válogatást, ami finoman szólva is szakszerűtlennek minősíthető.

* *Magyar–román kapcsolatok 1956–1958. Dokumentumok.* Szerk.: Lipcsey Ildikó. Paulus-Publishing Bt.–Nagy Imre Alapítvány, Budapest, 2004. 409 p.

Kezdjük a válogatás időbeni határaival (1956. február–1957. december). Miközben az „1956-os folyamat” megragadása szempontjából helyes döntés a XX. kongresszus következményeiből kiindulni, 1957 decembere semmilyen szempontból sem tekinthető záró momentumnak, és releváns pillanatnak sem. Mivel a szerző nem tisztázza a korszakhatárainak logikáját, érthetetlen, miért nem jut el 1959-ig (például a kolozsvári egyetemek egyesítésig), vagy 1958 nyaráig, a kül- és belpolitikailag egyaránt döntő mozzanattig – a szovjet csapatok kivonulásáig Romániából –, de legalább is 1958 februárjáig, a magyar–román államközi kapcsolatok szempontjából rendkívül fontos Kádár-látogatásig.

A bevezető tanulmány több mint negyvenoldalas szövege teljesen strukturálatlan és koncepciótlan. Az események tárgyalását nem előzi meg annak bemutatása, hogy miről szól a kötet, milyen módszertani megközelítéssel dolgozik a szerkesztő, milyen kapcsolatrendszerbe illeszthető a korabeli magyar–román viszony. Ezzel szemben egy véletlenszerűen előadott, sűrű eseménytörténettel találkozunk. Lipcsey a román belpolitikai helyzetből indul ki, majd a nemzetiségi viszonyokat tárgyalja igen aprólékosan, és csak ezután kerül sor az 1945 utáni magyar–román viszonyrendszer meglehetősen vázlatosra sikeredett bemutatására. Ebben a szerző megállapítja: „A két ország viszonyát 1956 előtt és után is látzatbarátság jellemezte” (15.). A bevezető tanulmány beszámol továbbá az 1956-os forradalom romániai visszhangjáról, a bukaresti, temesvári és kolozsvári diákmegmozdulásokról, valamint a magyarországi események hivatalos, rendkívül negatív román értékeléséről is, amely részben a budapesti román nagykövetség által szolgáltatott információkon, részben Valter Roman és Aurel Málnășan, a bukaresti Központi Vezetés november 2-i ülésén tett útibeszmórlóján alapult. Megjegyzendő, hogy az 1956. októberi–novemberi romániai helyzetet tárgyalva a szerző ellentmondó állításokat tesz (18.). Előbb „drámai”-nak ábrázolja a helyzetet, majd néhány sorral alább azt írja, mégsem „alakult ki olyan kritikus helyzet, mint az NDK-ban, vagy még inkább Lengyelországban és Magyarországon”. Az olvasó tanácstalan marad: vajon súlyos volt-e a romániai helyzet a magyar forradalom heteiben, és indokolt a hatalom pánikserű reagálása – mint ahogy ezt bizonyítják a szerző által is feltárt rendszerellenes megmozdulások és szervezkedések –, vagy inkább Gheorghiu-Dej prekoncepciója és túlreagálása eredményezte a megtorlást és az ideológiai szigorításokat?

A tanulmány utolsó részében Lipcsey ismerteti a forradalommal szolidáris csoportokat és egyéneket sújtó megtorlási rendszer működését, valamint a forradalom politikai és ideológiai „kezelésének” változásait

a Román Munkáspárt két meghatározó plenáris ülésén: 1956 decemberében és 1957 júliusában. Érthetetlen módon azonban a szerző nem folytatja az események kronologikus tárgyalását, hanem rátér a korábban taglalt témákhoz nem kapcsolódó CASBI-ügy ismertetésére, majd a román „titkosszolgálatok” (sic!) 1956-ban és az ezt követő időszakban betöltött szerepére – kritikátlanul támaszkodva a kilencvenes években megjelent román szakirodalomra és dokumentumgyűjteményekre. (Például az SRI által 1994-ben kiadott *Cartea Albă a Securității*, valamint Cristian Troncotă, a titkosszolgálatokhoz kötődő szerző által megjelentett *Istoria serviciilor secrete românești* című kötetekre.) A bevezető tanulmány és a forrásgyűjtemény egyaránt 1957 végével zárul, holott a kihagyott (bár a kötet címében szereplő) 1958-as esztendő több szempontból is a román kommunista rendszer története egyik mérföldkövének tekinthető. Ekkor vonulnak ki a szovjet csapatok Romániából, szabad(abb) teret engedve a Gheorghiu-Dej kezdeményezte államépítési folyamatnak, és 1958–1959-ben (nem 1957-ben, mint ahogy ezt Lipcsey állítja – 39.) tetőzik az 1956 utáni nagy megtorlási hullám. Ráadásul a hadbíróóságok tevékenységéről, valamint a politikai perek áldozatainak számáról is csak hozzávetőleges adatokat közöl a szerző („több tízezer” – 39.), becslését elsősorban Tófalvi Zoltán újságíró kutatásaira alapozva. Az adatok hitelességét viszont megkérdőjelezi például a megtorlás „etnikai” megoszlásáról szóló állítások: „Szamosújváron, ahol a 3000 férőhelyes börtönben 10 000-en raboskodtak [...], a politikai elítéltek 80%-a magyar volt” (40.). Levéltári dokumentáció hiányában (Lipcsey nem közöl semmilyen forrást erre vonatkozóan) ez nem több mint egy tudományos dolgozathoz nem illő, légből kapott információ.

A tanulmány látszólag bőséges román és magyar nyelvű szakirodalomra támaszkodik, de ezen a téren is fájdalmas hiányosságokkal szembesülünk. A szerző meg sem említi az 1945 utáni magyar–román kapcsolatok mindeddig legeredményesebb kutatóját, Vincze Gábort és munkásságát, például a kulcsfontosságú kisebbségtörténeti kronológiáját (amely túlhaladva a nemzetiségi sérelmek szűk metszetén Románia politikatörténeti fejlődését és a magyar–román viszony alakulását is felvázolja), valamint a 2003-ban megjelent *Történeti kényszerpályák – kisebbségi réalpolitikák II. Dokumentumok a romániai magyar kisebbség történetének tanulmányozásához* című kötetet. Páskándiné Sebők Anna 2001-ben megjelent kötetének eredményeit (*Kolozsvári perek 1956*. Hamvas Intézet, Budapest, 2001.) sem hasznosítja. Nem esik továbbá szó Ioana Bocă alapvető monográfiájáról, amely 1956 romániai visszhangját dolgozza fel (*1956, un an de ruptură. România între inter-*

naționalismul proletar și stalinismul antisovietic. Fundația Academia Civică, București, 2001.). A román történetírás ambiciózus projektjéről, amelyből eddig két kötet jelent meg (*Minoritățile etnoculturale. Mărturii documentare. Maghiari din România 1945–1955*. CRDE, Cluj, 2002.; *Maghiari din România 1956–1968*. CRDE, Cluj, 2003.), lényegben szintén nem vesz tudomást a szerző.

Térjünk most át a közölt iratok elemzésére. A felhasznált források lelőhelyét bevezető tanulmányában jelöli meg a szerző (46.): a Magyar Országos Levéltár (ezen belül a Külügyminisztérium Romániára vonatkozó iratai, valamint az MSZMP iratai), a Román Külügyminisztérium Levéltára, valamint az RKP Központi Bizottságának levéltárának iratai, a Securitate és a román Igazságügyi Minisztérium levéltára. Az ígéretes felsorolás sajnos távol áll a ténylegesen elvégzett kutatástól. Az iratok elemzéséből kiderül, hogy a szerző nem kutatott semmilyen romániai levéltárban, és *eredeti*, még kiadatlan forrásai kizárólag magyarországi közgyűjteményekből származnak (MOL és OSZK Kézirattára). Ráadásul a budapesti külügyminisztérium irattárából származó forrásoknál nincs feltüntetve a doboz száma, ami a magyar forrásközlés elemi szabályainak áthágását jelenti.

A budapesti román nagykövetség 1956–1957-es jelentései ugyanakkor az OSZK Kézirattárában található és mindenki számára szabadon hozzáférhető úgynevezett Jeszenszky-dossziében fellelhetőek. Lipcsey közli is, hogy az iratcsomó összesen 187 fólióból áll (ennek jó része bekerült a válogatott anyagok közé).

Hasonló a helyzet a többi „román” eredetű forrással. A „Securitate” irattárából, pontosabban az SRI Levéltarából (1999 óta helyesen *Arhiva Consiliului Național pentru Studierea Arhivelor Securității – ACNSAS*) származó iratok (például a 144. és a 172. dokumentum) nem eredeti formájukban, hanem csak egy nem mindig kifogástalan minőségű magyar fordításban kerülnek (legalább) másodszori közlésre. Az RKP KB levéltárából közölt anyagok pedig már 1996-ban megjelentek románul (lásd az 1996-ban kiadott *1956. Explozia* című dokumentumkötetet). Az egyetlen még publikálatlan bukaresti anyag az egyébként érdekes 132. dokumentum (Dr. Andrásovszky Tibor jelentése a román hadügyminisztériumnak a Veres Péterrel 1957. február elején folytatott beszélgetéséről), amelynek eredetéről viszont csak az derül ki, hogy egy bizonyos „RKP KB levéltára. Bukarest kancellária” nevű irattárából származik (iktatószám, jelzés nélkül), és „A. Stukalkin úr” (sic!) bocsátotta a szerző rendelkezésére. Egy másik, szintén értékes forrásnak (73. dokumentum: Részletek Valter Romannak a bukaresti írók november 9-i nagygyűlé-

sén tartott előadásából) pedig egyáltalán nincs megadva a lelőhelye. Szinte felesleges hangsúlyozni, hogy ez az eljárás súlyosan megsérti a forrásközlés szabályait.

A válogatást nagyfokú aránytalanságok is terhelik. Az 1956-os évről közölt 112 iratból 48 egy korántsem újszerű forrásanyagból (Jeszenszky-dosszié), vagy egyenesen a korabeli sajtóból származik (30 cikk és rövid hír a bukaresti *Előréből*). A „valódi” levéltári dokumentumok többsége pedig az 1956. *Explozia* című kötetből került be a kötetbe, illetve a budapesti külügyi anyagokból lett válogatva (az 1957-re vonatkozó iratoknak majdnem a fele). A sajtóanyagok masszív használata önmagában nem is lenne zavaró, ha a szerkesztő nem korlátozta volna ezt a központi magyar napilapra, hanem kiterjesztette volna a kolozsvári *Igazságra*, a marosvásárhelyi *Vörös Zászlóra*, valamint az irodalmi és kulturális lapokra is.

A román szavakat jellemző elírások és betűtévésztések felsorolása külön recenziót érdemelne, ez elsősorban, de nem kizárólag a lábjegyzetekre vonatkozik. Csak néhány példa a bevezető tanulmányból: „uniu” (unui – 1.), „Polirom, București” (Iași – ez a hiba többször is előfordul), „percepîi” (percepții – 19.).

Visszatérve a tartalmi kérdésekre: a bevezető tanulmány és a szöveget kísérő lábjegyzetek legnagyobb hibája az, hogy igen gyakran a magyarországi szakma által jól ismert tényeket és összefüggéseket magyaráznak ahelyett, hogy a román ügyekben nem jártas magyarországi történészek számára biztosítanának új információkat. Jó példa erre Francisc Păcurariu író és fordító, aki a korabeli magyar–román kulturális kapcsolatok egyik fontos közvetítője. Azt írja a szerző, hogy róla „nem sikerült bővebb információt” szerezni, kivéve azt, hogy 1988-ban a magyar–román történelmi kapcsolatokról jelentett meg könyvet (194.). Az internetet böngészve, valamint Borsi-Kálmán Béla és Molnár Gusztáv erre vonatkozó írásait olvasva ugyanakkor könnyen megtudhatjuk, hogy Păcurariu azon kevés román értelmiségi közé tartozott, akik 1940-ben vállalták a kisebbségi sorsot, emellett az Észak-Erdélyben megjelenő egyetlen román napilap, a *Tribuna Ardealului* munkatársaként Kolozsváron maradt a „négy év” alatt. A magyar észjárást és a magyar értelmiségi attitűdöt kiválóan ismerte, ennek tükrében csak látszólag ellentmondásos a nemzeti-kommunista rendszer melletti állásfoglalása már jóval 1988 előtt is.

Még súlyosabbak azonban a tárgyi tévedések: az egyik lábjegyzetben azzal a képtelen állítással találkozunk, hogy a Magyar Autonóm Tartományt azért hozták létre 1952-ben, mert „Románia meg akart felelni az ENSZ-tagság feltételeinek” (100.). Sztálin uralmának utolsó évében

ugyanis fel sem merülhetett, hogy a Szovjetunió előzetes beleegyezése nélkül Románia ilyen horderejű külpolitikai lépést kezdeményezzen, és 1951–1952-ben Románia ENSZ-tagsága nem szerepelt a Kreml prioritásai között. A bevezető tanulmányban pedig az 1954–1955-ben készített Bolyai-jelentést „erdélyi magyar emlékirat”-nak nevezi a szerző. A valóságban nem emlékiratról, hanem egy operatív és „pártos” szellemiségben íródott jelentésről van szó, amelyet a kolozsvári magyar egyetem három oktatója készített a tartományi pártbizottságnak, feltárva a főleg román értelmiségi köröket jellemző „burzsoá-nacionalista befolyások”-at. A szerző állításával ellentétben továbbá a gépirat nem (kizárólag) magántulajdonban van: egy példánya már a kilencvenes évek óta kutatható a Teleki László Alapítvány Kézirattárában (K-2442/92).

A szocializmus évtizedeinek magyar–román kapcsolatai története komplex és fontos kutatási terület, amely egyszerre igényel politikatörténeti, társadalomelméleti és nemzetiségszociológiai megközelítést. Minden dokumentumgyűjteménynek, amely adalékokkal és újabb információkkal egészíti ki ismereteinket, tudományos relevanciát kell tulajdonítanunk. Jelen kötet tudományos horderejét azonban erősen megkérdőjelezi a tárgyi és értelmezési tévedések sokasága, valamint a forrásközlés bevett módszerei figyelembevételének mellőzése.

Stefano Bottoni

Gáll Ernő naplója *

A közel másfél évtizedet átívelő, több mint ezer oldalt kitevő napló elemző bemutatásának többféle nehézsége is van. Mindenekelőtt kérdéses a naplóbejegyzések helye az életmű egészén belül: az életrajz, a közéleti szereplés, a tudományos és publicisztikai tevékenység, az egyetemi tanári hivatás és a hihetetlen intenzitású és sugarú levelezés – vagyis egy terjedelmes monográfia anyagának felfejtése – helyett a sokkal intimebb naplóírás mint műfaj illő bemutatása szinte megoldhatatlannak tetsző feladat. Ezért szorítkozik ismertetésünk csupán néhány – különösen fontosnak vélt – mozzanatra. Akkor is így van ez, ha tudjuk: a műfaj nem egy jelentékeny író életében kiemelkedő szerepet játszott, s főleg megkönnyítette a dolgát az utókor serény munkásainak, az életrajzíróknak

* GÁLL Ernő: *Napló I. 1977–1990., Napló II. 1990–2000.* Sajtó alá rendezte: GÁL Éva–DÁVID Gyula. Az előszót írta: GÁLFALVI Zsolt. Polis Könyvkiadó, Kolozsvár, 2003. 506 p., 600 p.